

Символічні об'єкти етнофразеологізмів

Онуфрійчук Г. І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та культури

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

Однією з найважливіших ознак мовленнєвої діяльності людини є символ, що базується на основі метафоричності. Адже буття кожного повсякчас перебуває у колі певних символів, що пов'язано з розумінням природи мови. Природа символу в будь-якому аспекті здавна хвилює вчених різних галузей. До неї одночасно зверталися філософи, психологи, культурологи, фольклористи, лінгвісти та ін. Значна частина науковців стверджує, що символізм постав із занепадом первісних релігій. Зрештою, кожен жест, звук, слово були в певному розумінні символами й нерідко залишаються такими й досі.

Взаємодія фізичного й метафоричного в свідомості людини спонукає мислити образами. Предметний світ, входячи до сфери духовного, зазнає в людській свідомості «символізації, бо символ – це «річ», розглянута як одиничність і співвіднесена з довкільною її інакшістю». Основа символізму – закон аналогії, бо все в предметному світі взаємопов'язане і становить універсальну систему як фундаментальну єдність. Символічний порядок речей як корекція у плані значення між матеріальним і духовним світом, між світом видимим і невидимим, передбачає символізовані форми вираження [3, с. 58, 59].

Сучасне уявлення про символи, що ґрунтується на семіологічній концепції, полягає в прирівнюванні їх до знаків, де відношення між позначуваним і позначеним умовне. У більш радикальному тлумаченні символ відповідає тільки одному позначуваному і тим самим відрізняється від двостороннього знака-символа. У результаті виникло два різних підходи

до символів – як до «образу, взятого в аспекті своєї знаковості», і як до образу, позбавленого ознак мовного знака [1, с. 115].

Символіка явища, речі чи предмета яскраво виражена в етнофразеологізмах – своєрідних індикаторах культури, в яких зафіксовано світогляд народу, його вірування, його асоціації з навколишнім світом, закріплено багатовіковий культурний досвід мовця. Етносимволіка на мовному тлі постає важливим етапом у дослідженні глибин національної мови, співвідношенні словесного образу з образом поетичним, взагалі образної природи самої мови.

Символ набуває широкого спектру смислових зв'язків, потенційних інтерпретацій та смислових варіантів. Символ є знаком, що виражає в узагальненій формі абстракцію ціннісної ідеї. За кожним символом – не просто проекція на певну людську рису чи якість, а широкий спектр смислових відтінків; не просто знаковість, а згусток, концентрат певної ідеї [2, с. 105]. Наприклад, для людини у тваринному світі, *індик* символ гордовитості; *їжак* – повільності; *качка* – незграбності; *коза* – пихатості; *сокіл* – мужності, сили; *риба* – прудкості; *лебідь* – граціозності; *баран* – впертості та ін.

Цікаві, на нашу думку, міркування щодо символу в О. Потебні. Адже тільки з погляду мови, як зауважує науковець, можна впорядкувати символи у відповідності зі світоглядом народу [4, с. 92]. Головних відношень символу до «означуваного» є три: порівняння, протиставлення й відношення причинове. Серед символів, пов'язаних із предметами, їхніми ознаками і діями, за О. Потебнею визначаємо такі: *вогонь (печаль), світло, гіркота, солодкість, танення, кування, вогонь (любов), дим, пил, вогонь (гнів), чорна хмара, темна ніч, слабке світло й морок, швидкість, швидкість-розум знайти, вода холодна, вода бистра, вода й вітер, слина-втопити, повінь, світла вода, обливання, розливання, розсипання, хмара, листя, рій, вити і в'язати, тонке дерево, нитка, путо узда, ключ і замок, рвати одяг, дорога, орати, рівнина, гори* та ін. Їх можна доповнити й такими, як *сонце, місяць,*

зірки, небо; туман, дощ, сніг, роса; васильки, мак, барвінок, любисток, рутам'ята; терен, калина, верба; вовк, лисиця, заєць; соловей, зозуля, перепілка; в'янути, сушити та ін. [5, с. 42-43].

Для народного мовлення яскраво вираженою постає символіка тваринного світу, виражена у фразеологізмах. Так, наприклад, символи **собака / пес** – мов (як) собака на посвист, собака бреше – і гість їде, ліпше псові муха як буком поза вуха, знає пес середу; **кінь / кобила** – викидати (викидав, викидали, викидала, викине) коники, і конем не можеш догнати, в конячих дозах; **кіт / кішка** – очі сірі мов у kota, любить як кіт сметану, бігає як кіт загорений; **комар** – стукотить, гуркотить, комар з дуба летить; **гадюка** – чорний як гадюка; **слимак** – як (мов, ніби) той слимак; **метелик** – в очах замиготіли (замигтіли) білі (веселі, грайливі) метелики; **рак** – не випусти рака з рота тощо.

Важливі міркування щодо символу спостерігаємо також у дослідженнях М. Костомарова, який доповнює їх зіставленням за співзвуччям, вважаючи його одним із найдавніших видозмін. Проте з часом, з віддаленим язичництвом багато змінилося, багато що втратилось, інше забулось, переплуталось, дещо видозмінилось під впливом пізніших умов. Тільки серед птахів учений називає до 20 слів-символів: *соловей (соловейко)* – «співець ранку», «символ веселоштів, задоволення»; *горобець у веснянках* – «образ мовця, хоча й недостойного любові»; *ластівка* – «символ домовитості» та ін. [5, с. 43].

Отож, у народному мовленні, як бачимо, символіка речей засвідчує поетичні погляди людей на природу, на багатогранність відображення їх матеріального і духовного життя. А символ – це образне уявлення, що викликає певне коло асоціацій у певній мовно-етнокультурній системі і представляє собою складне й багатопланове поняття. Характерною ознакою якого є властивість мотивувати передусім не через перенесення, а через фонові знання, прагматику. Зміст символу виявляється лише в плані встановлення національних, культурних, соціальних, релігійних та інших

чинників, що й визнають його розуміння всіма членами даного соціуму, зокрема на основі культурно-національної семантизації зоофразеологізмів.

Література

1. Григоренко Т. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови: монографія. Умань: ПП Жовтий, 2010. 216 с.
2. Дуденко О. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: Дис. ... канд. філол. наук. Умань, 2002. 218 с.
3. Єрмоленко С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць: [монографія]. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 384 с.
4. Жайворонок В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. Мовознавство. 2004. № 5/6. С. 23–35.
5. Ужченко В. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: Дис. ... д-ра філол. наук. Луганськ, 1994. 453 с.